

Wat fijn
dat jullie
er zijn!

A.D. de Groot

vijven en zessen

Wolters

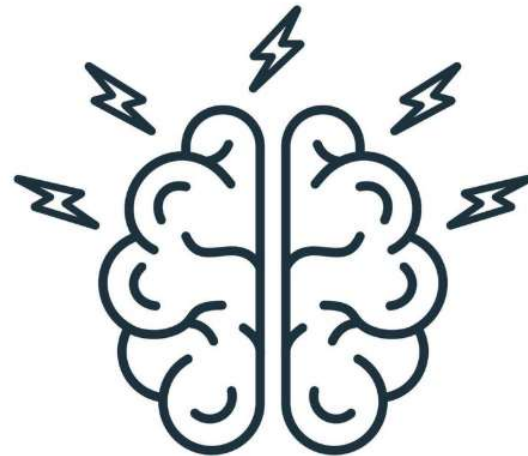
Formatief handelen bij de prachtige beroepsgerichte vakken

Workshop Examenfestival 2026 | Nieuwegein | 9 maart | Dominique Sluijsmans | sluijsmans.net

Think

Workshop!

**Over welke vragen
gaan we nadenken?**

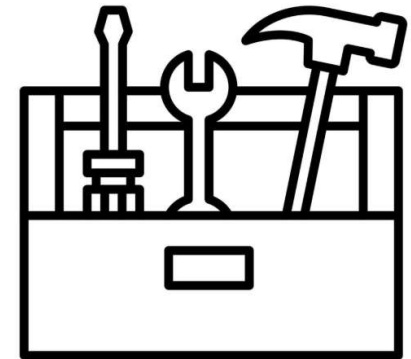
**1.
Hoe ziet
formatief
handelen
uitzien in de
praktijk?**

**2.
Wat is formatief
handelen
precies en
waarom is het
belangrijk?**

**3.
Wat zijn drie
krachtige
strategieën om
formatief
handelen te
versterken?**

Hoe gaan we dat doen?

Let's
Begin!

1.
**Hoe kan
formatief
handelen
uitzien in de
praktijk?**

2.
**Wat is formatief
handelen
precies en
waarom is het
belangrijk?**

3.
**Wat zijn drie
krachtige
strategieën om
formatief
handelen te
versterken?**

Focusvraag:

kijk zorgvuldig naar het fragment (6 minuten) en schrijf – op basis van jouw **voorkennis** – in **steekwoorden** op welke **kenmerken** van **formatief handelen** je in dit fragment herkent

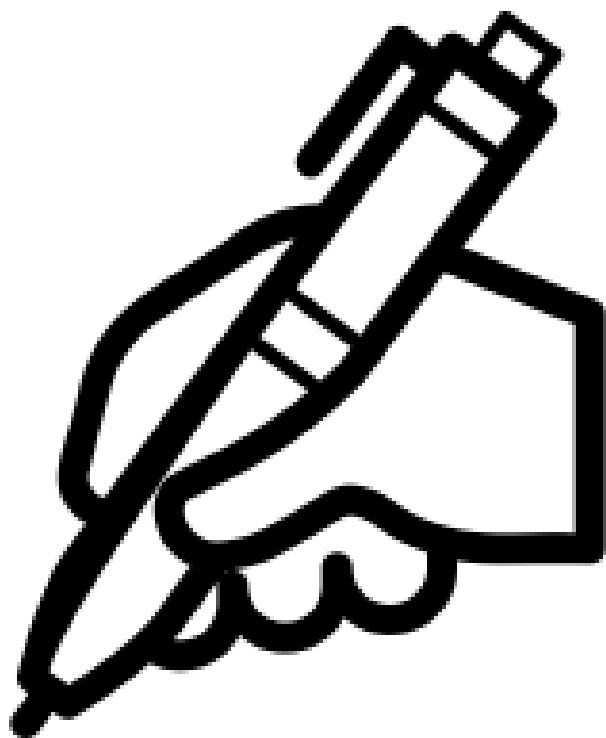
doe dit **alleen** en in **stilte**

Core Practices in A

1.

Hoe ziet
formatief
handelen
uitzien in de
praktijk?

2.

**Wat is formatief
handelen
precies en
waarom is het
belangrijk?**

3.

Wat zijn drie
krachtige
strategieën om
formatief
handelen te
versterken?

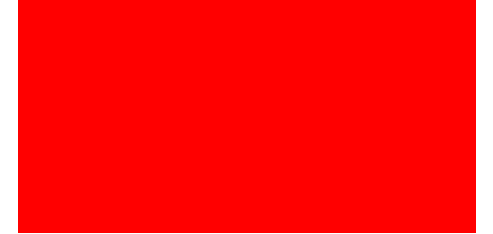
2026

**hoe ziet de verhouding onderwijs-
toetsing er nu toch nog
vaak uit?**

onderwijs

toetsing

**wat we dan vaak terugzien in het
gedrag van leerlingen...**

Is het voor een punt?

Moeten we dit kennen?

Wordt dit gevraagd op de toets?

Heeft u de toets al nagekeken?

Hoe vaak telt deze toets mee?

Geeft u onverwachte overhoringen?

De toets gaat niet door? Nu heb ik voor niks geleerd!

...

prestatiezone

doel is	het allerbeste laten zien
activiteiten hebben doel	een prestatie neer te zetten
zijn gericht op	achterhalen wat je al wel beheerst
fouten zijn	geminimaliseerd

het hebben
onderwezen/behandeld/gezien/gespiekt is
geen garantie dat er is geleerd

BEHANDELEN $\neq$ BEHEERSEN

Learning Versus Performance: An Integrative Review

Perspectives on Psychological Science
2015, Vol. 10(2) 176–199

© The Author(s) 2015

Reprints and permissions:

sagepub.com/journalsPermissions.nav

DOI: 10.1177/1745691615569000

pps.sagepub.com

Nicholas C. Soderstrom and Robert A. Bjork

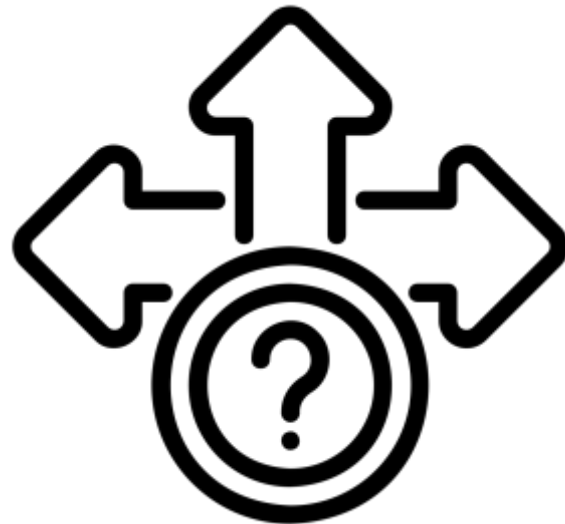
Department of Psychology, University of California, Los Angeles

Abstract

The primary goal of instruction should be to facilitate long-term *learning*—that is, to create relatively permanent changes in comprehension, understanding, and skills of the types that will support long-term retention and transfer. During the instruction or training process, however, what we can observe and measure is *performance*, which is often an unreliable index of whether the relatively long-term changes that constitute learning have taken place. The time-honored distinction between learning and performance dates back decades, spurred by early animal and motor-skills research that revealed that learning can occur even when no discernible changes in performance are observed. More recently, the converse has also been shown—specifically, that improvements in performance can fail to yield significant learning—and, in fact, that certain manipulations can have opposite effects on learning and performance. We review the extant literature in the motor- and verbal-learning domains that necessitates the distinction between learning and performance. In addition, we examine research in metacognition that suggests that people often mistakenly interpret their performance during acquisition as a reliable guide to long-term learning. These and other considerations suggest that the learning–performance distinction is critical and has vast practical and theoretical implications.

**Hoe kan toetsen bijdragen
aan meer inzicht in het leerproces
én beter onderbouwde didactische
beslissingen?**

**door het toetsen te verankeren
in de leerzone**

leerzone

prestatiezone

doel is	verbeteren	het allerbeste laten zien
activiteiten hebben doel	goede vervolgstappen zetten	een prestatie neer te zetten
zijn gericht op	achterhalen wat je nog niet beheerst	achterhalen wat je al wel beheerst
fouten zijn	welkom, nodig en te verwachten	geminimaliseerd

leerzone

doel is

verbeteren

activiteiten
hebben doel

goede vervolgstappen
zetten

zijn gericht op

achterhalen wat je nog
niet beheerst

fouten zijn

welkom, nodig en te
verwachten

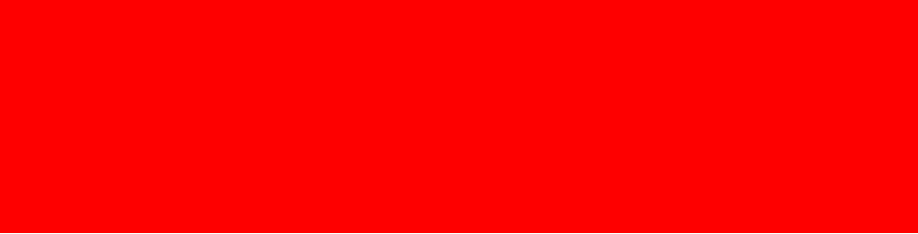

Robert and Elizabeth Bjork

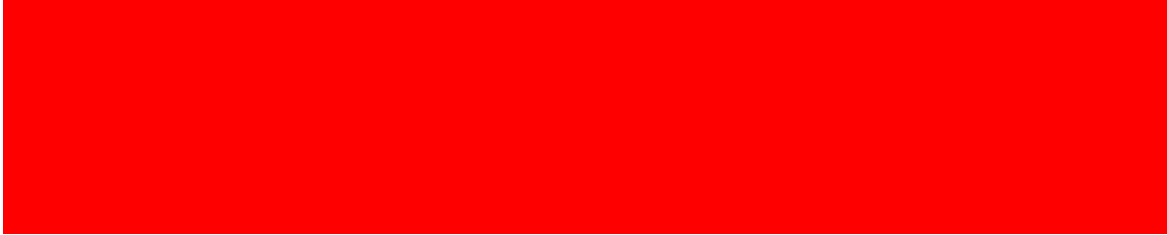
creëer **gewenste**
moeilijkheden

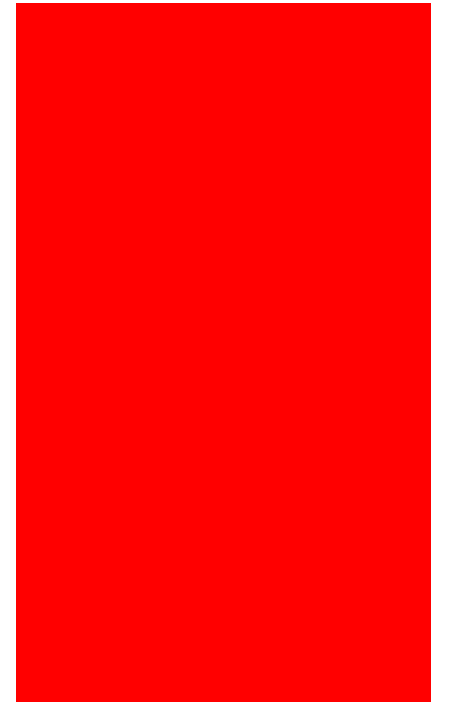
het gewenste
kennen en
kunnen **herhalen**
en
oefenen

het **aantonen**
dat je het kent en
kunt!

een korte gewetensvraag

Assessment and Classroom Learning

PAUL BLACK & DYLAN WILIAM

School of Education, King's College London, Cornwall House, Waterloo Road, London SE1 8WA, UK

ABSTRACT *This article is a review of the literature on classroom formative assessment. Several studies show firm evidence that innovations designed to strengthen the frequent feedback that students receive about their learning yield substantial learning gains. The perceptions of students and their role in self-assessment are considered alongside analysis of the strategies used by teachers and the formative strategies incorporated in such systemic approaches as mastery learning. There follows a more detailed and theoretical analysis of the nature of feedback, which provides a basis for a discussion of the development of theoretical models for formative assessment and of the prospects for the improvement of practice.*

Introduction

One of the outstanding features of studies of assessment in recent years has been the shift in the focus of attention, towards greater interest in the interactions between assessment and classroom learning and away from concentration on the properties of restricted forms of test which are only weakly linked to the learning experiences of students. This shift has been coupled with many expressions of hope that improvement in classroom assessment will make a strong contribution to the improvement of learning. So one main purpose of this review is to survey the evidence which might show whether or not such hope is justified. A second purpose is to see whether the theoretical and practical issues associated with assessment for learning can be illuminated by a synthesis of the insights arising amongst the diverse studies that have been reported.

The purpose of this Introduction is to clarify some of the key terminology that we use, to discuss some earlier reviews which define the baseline from which our study set out, to discuss some aspects of the methods used in our work, and finally to introduce the structure and rationale for the subsequent sections.

Our primary focus is the evidence about formative assessment by teachers in their school or college classrooms. As will be explained below, the boundary for the research reports and reviews that have been included has been loosely rather than tightly drawn. The principal reason for this is that the term formative assessment does not have a tightly defined and widely accepted meaning. In this review, it is to be interpreted as encompassing all those activities undertaken by teachers, and/or by their students, which provide information to be used as feedback to modify the

toetsen = assessment = assessedere

naast/bij de leerling zitten

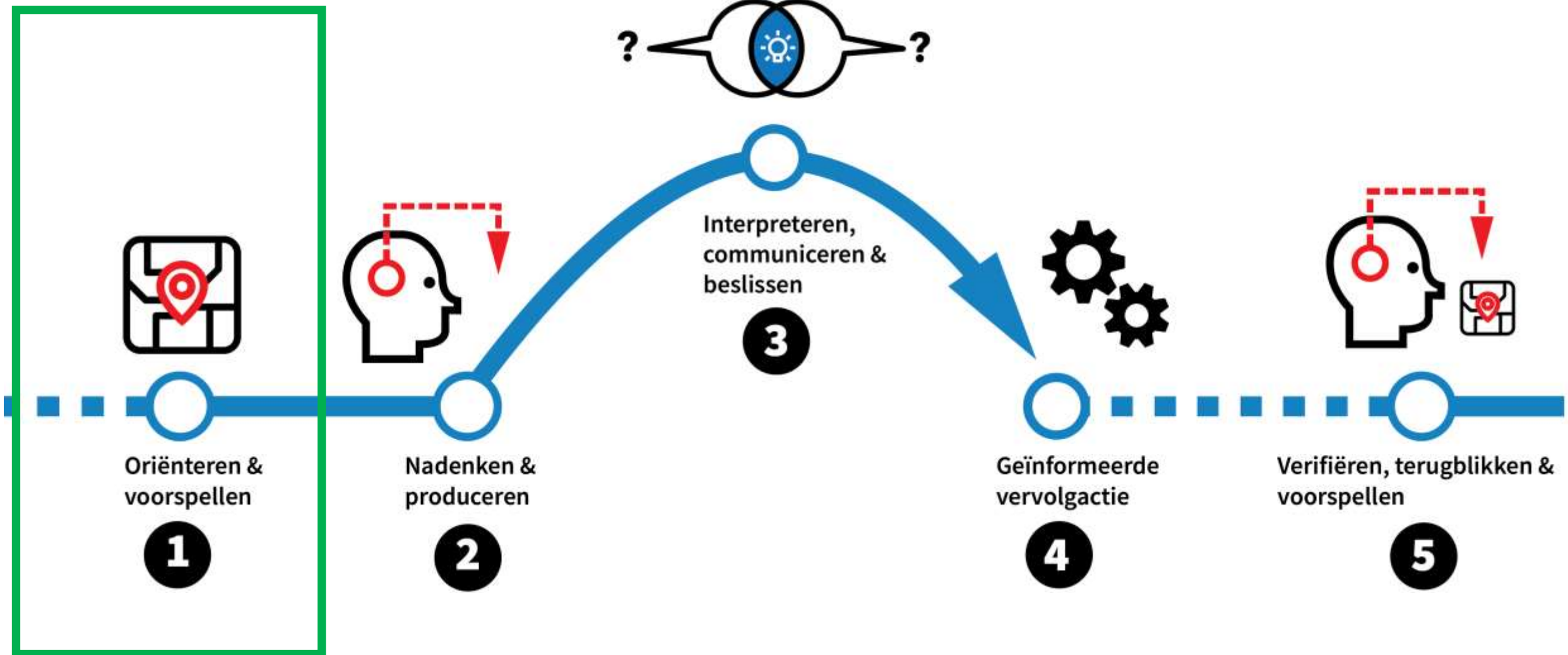

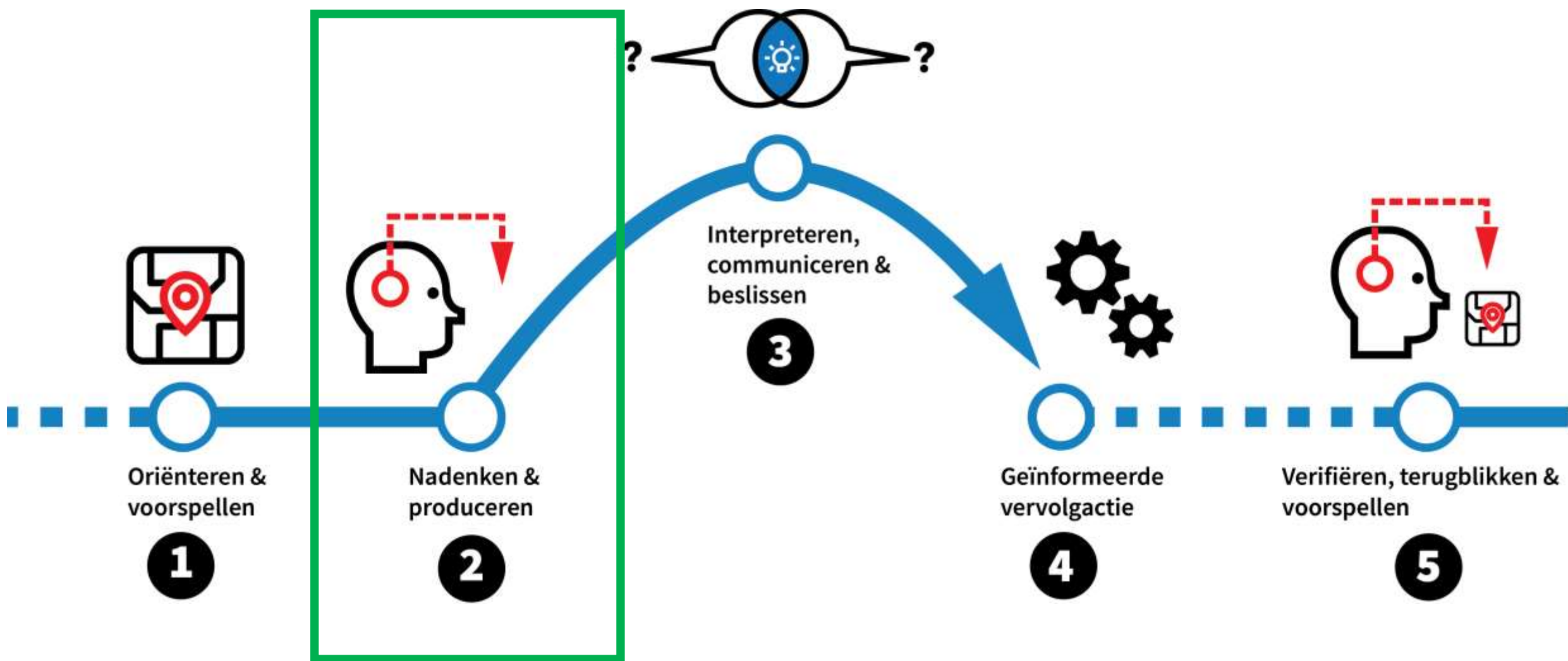
toetsen in de **blauwe leerzone** kun je
beschouwen als een tijdig, gericht,
veilig en herhalend
onderzoek naar het leerproces

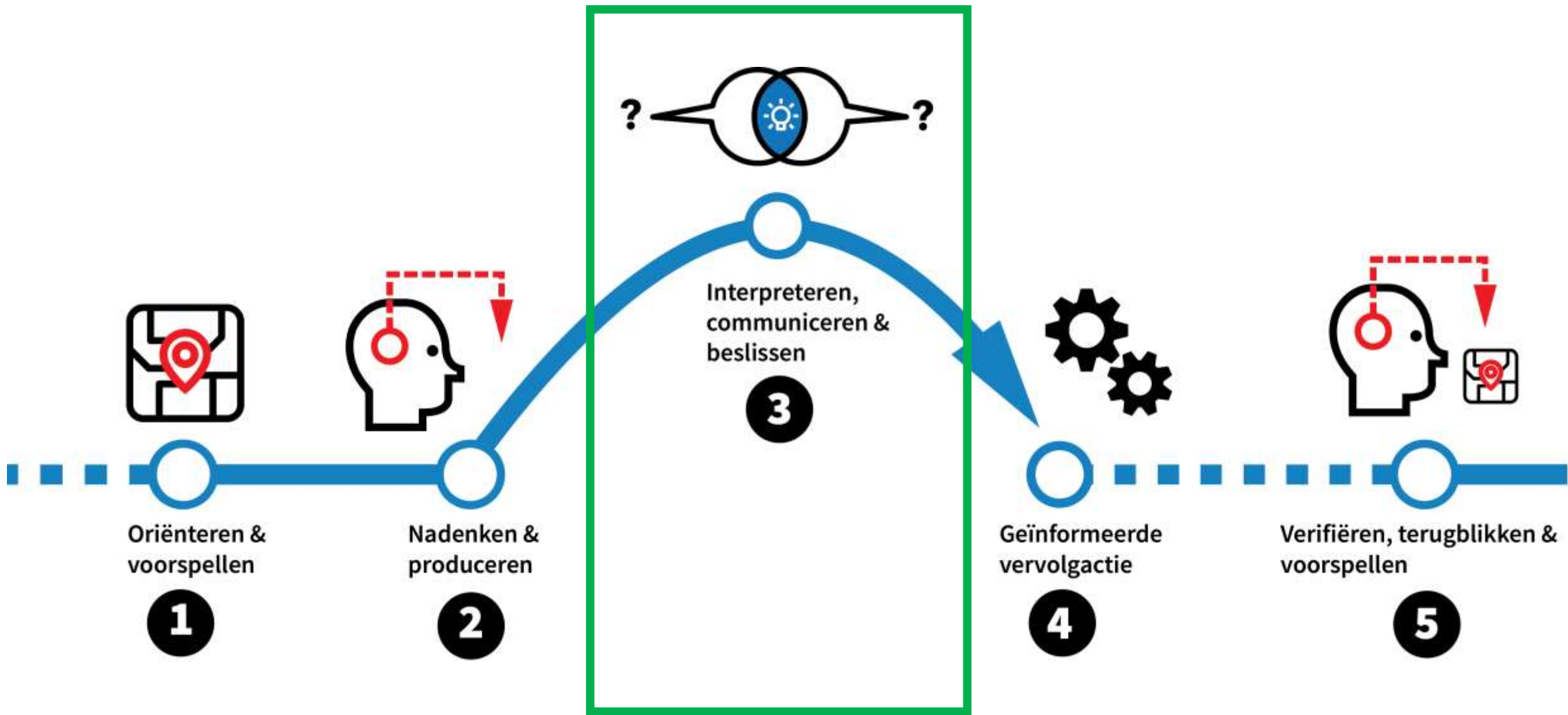

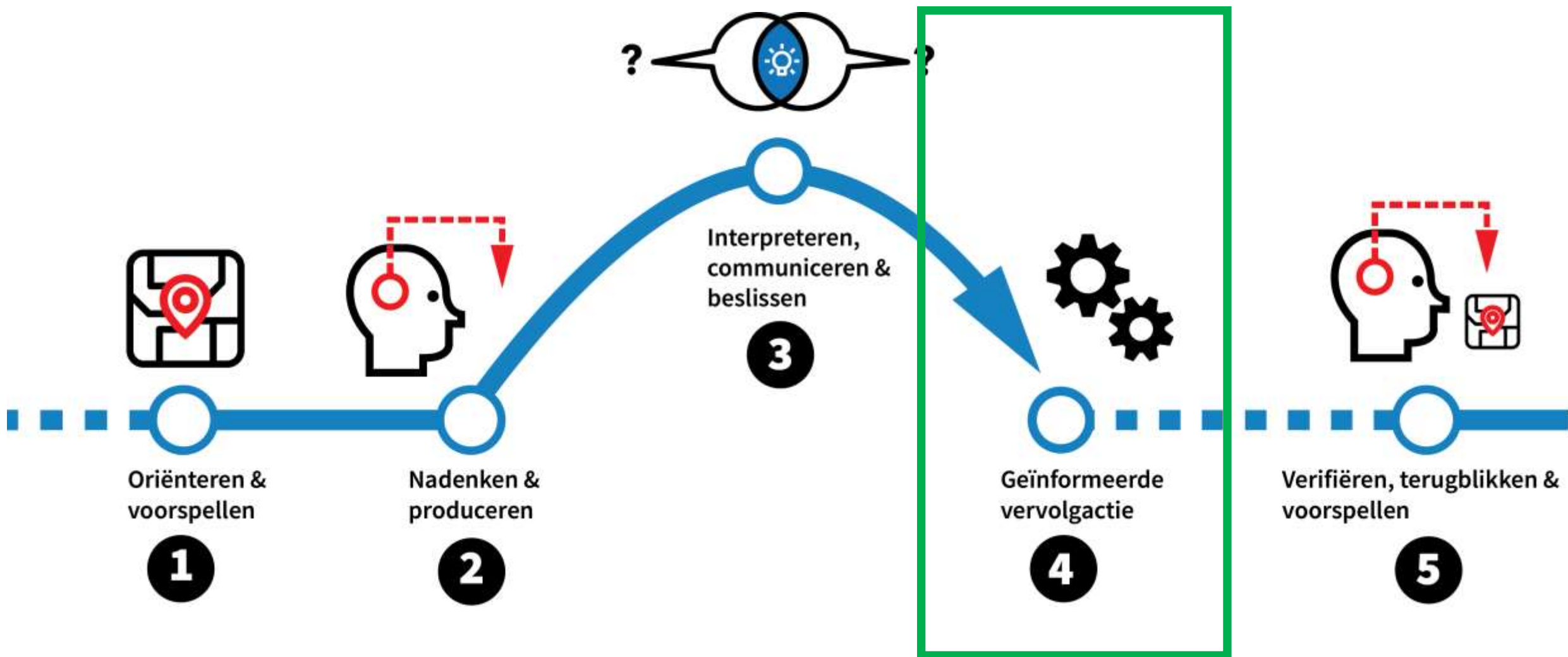
**Hoe ziet zo'n
onderzoeksproces er uit?**

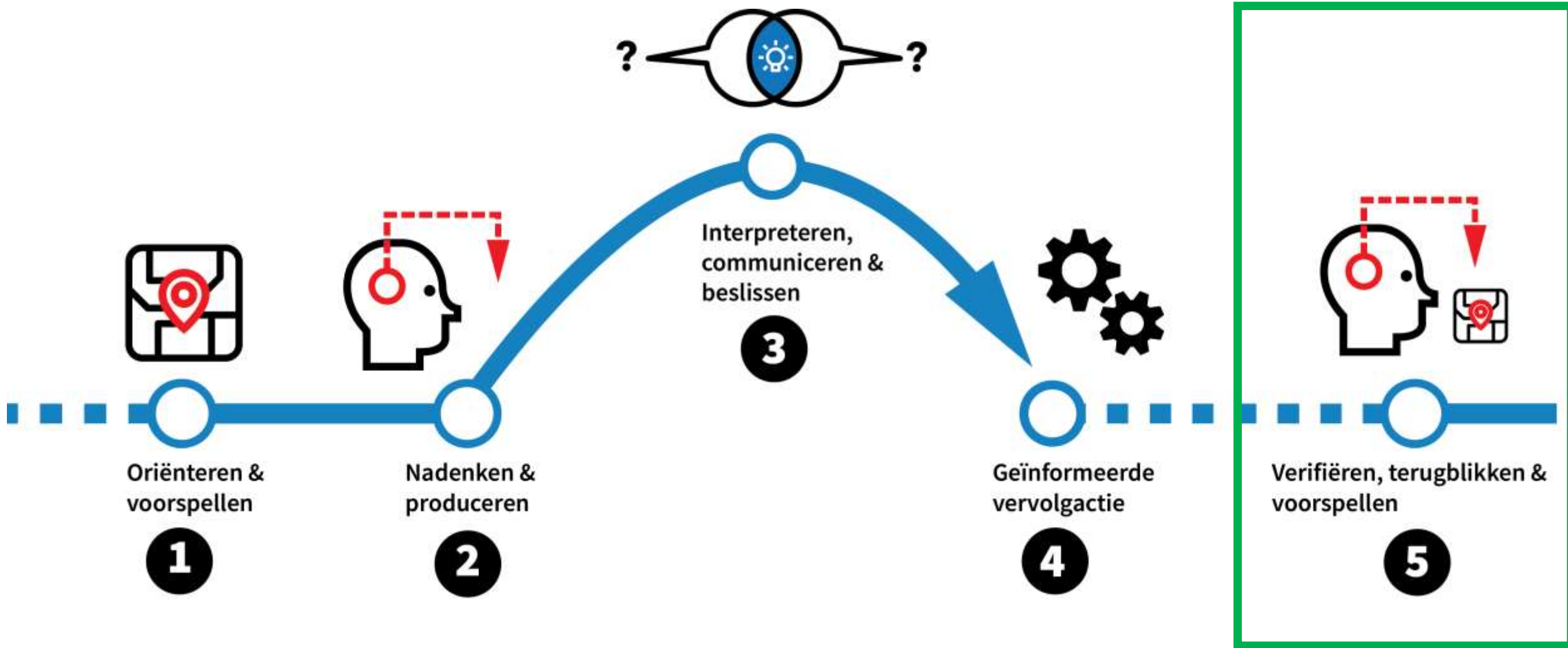

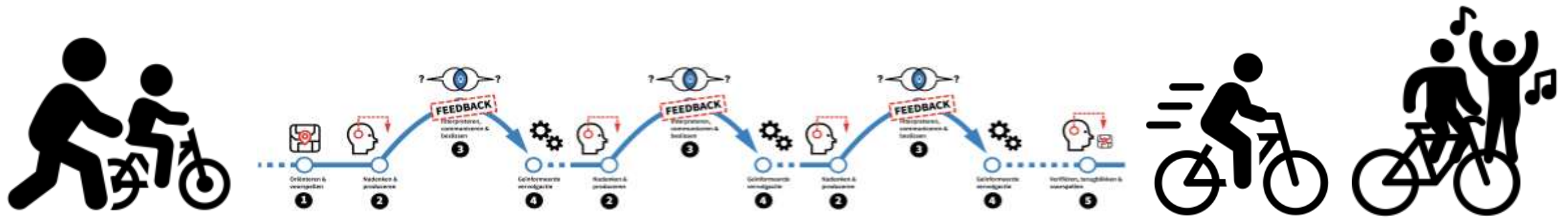

formatief handelen helpt bij het **tijdig ondersteunen, begeleiden** en **bijsturen** van de leerlingen in hun weg naar **zelfstandigheid**

mét behoud van **welbevinden, veiligheid** en **vertrouwen**

1.

Hoe ziet
formatief
handelen
uitzien in de
praktijk?

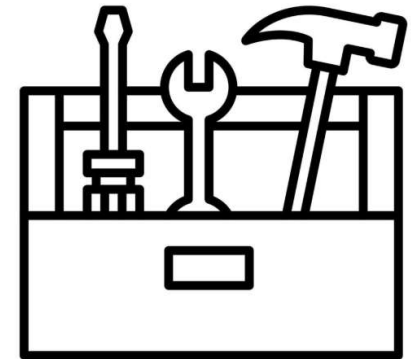
2.

Wat is formatief
handelen
precies en
waarom is het
belangrijk?

3.

**Wat zijn drie
krachtige
strategieën om
formatief
handelen te
versterken?**

STRATEGIE 1.

leerlingen enthousiast maken over
kwaliteit van uitstekend werk en gedrag en
hoe dat **uitziet**

**Wat wil ik dat mijn
Leerlingen straks zelfstandig
kennen, begrijpen en kunnen?**

DOELENLIJSTEN?

Volgens de leerkracht:	Midden	Eind
Gedraag ik me goed in de klas		
Concentreer ik me goed		
Werk ik taakgericht		
Heb ik een goede leerhouding		
Kan ik zelfstandig werken		
Kan ik goed samenwerken		
Heb ik een goed werktempo		
Werk ik goed aan mijn huiswerk		
Heb ik een goede werkverzorging		

Maar wanneer is het goed genoeg?

VOORBEELDEN!

**vooral het vergelijken
van voorbeelden**

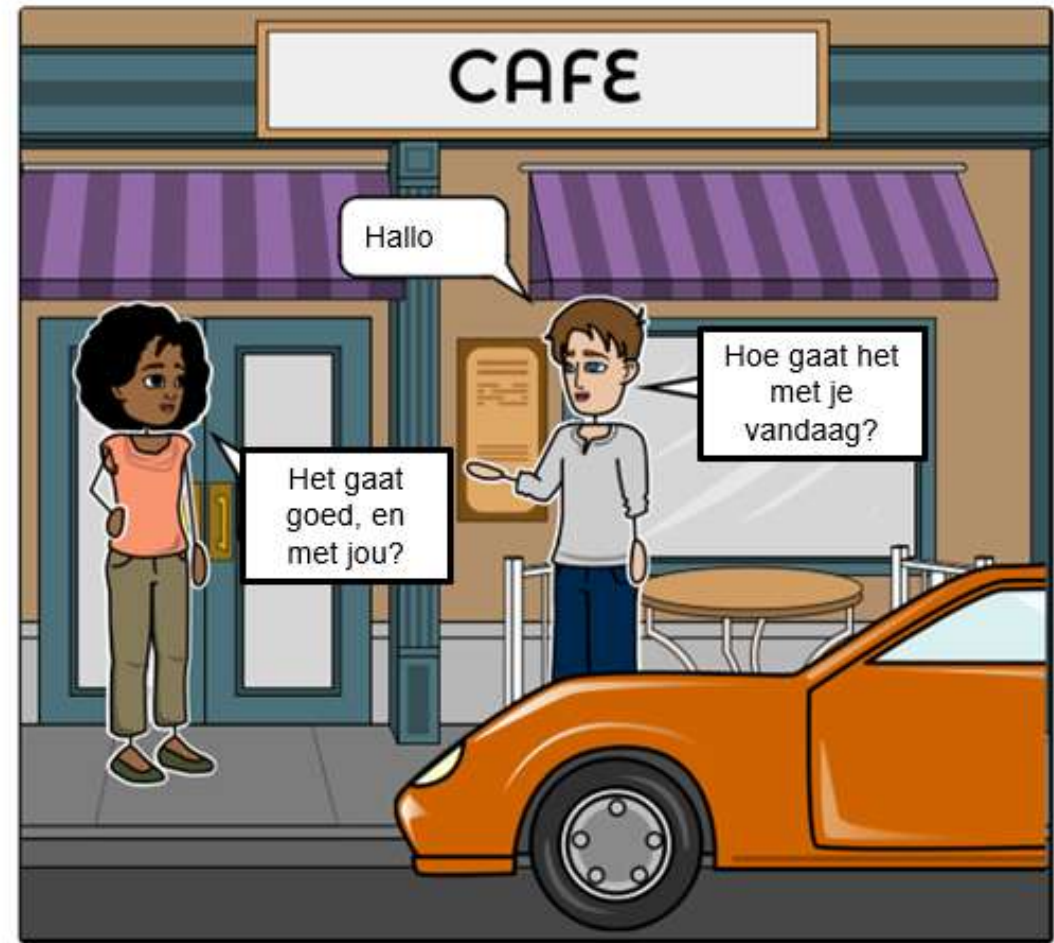
A of B beter?

A of **B** beter?

- ☐ Scene is rommelig en moeilijk te begrijpen
- ☐ De woordwolken overlappen
- ☐ Plek woordwolken niet prettig
- ☐ Tekst niet opgesplitst
- ☐ Auto niet in verhouding met de mensen

- ☐ Scene is rustiger en begrijpelijk
- ☐ De woordwolken zijn goed opgesplitst
- ☐ Tekst woordwolken leest prettig
- ☐ Autogrootte in verhouding met de mensen
- ☐ Beelden beter verdeeld in de cel

laat leerlingen voorbeelden ranken:
welke het beste en waarom?

VOORDOEN!

Je kunt een vrije worp bij
basketbal uitvoeren.

KRISTINA SMEKENS
GO BEYOND A MODEL; REVEAL A THINK ALOUD

**het maken van een taakanalyse
dwingt je jezelf te verplaatsen in
de schoenen van de leerling**

Verwachte voorkennis:

- Leerling is bekend met verschillende soorten glaswerk
- Leerling kent de werking van de glazenspoelmachine

Transferdoel:

- Leerling kan dit ook met serviesgoed en bestek

Benodigd materiaal:

- wijnkoeler met kokend water
- 2 schone, vetvrije poleerdoeken
- 6 wijnglazen

Welke handeling	Waar moet ik op letten	Waarom doen we het zo
1. Je vult de wijnkoeler met kokend heet water (dit kokend heet water kun je halen uit de theemachine)	Zorg ervoor dat alles klaar staat. De glazen die je moet poleren en de schone, vetvrije poleerdoek	Heet kokend water heb je nodig vanwege de stoom. Met de stoom kan je de vette vlekken verwijderen van het glas.
2. Je pakt het glas bij de voet met je rechterhand (voor de linkshandige met de linkerhand)	Zorg dat je het glas alleen bij de voet pakt om meerdere vette vlekken te voorkomen	
3. Je houdt het glas net boven het kokende water	Zorg ervoor dat het glas het water niet aanraakt	Het stoom is wat we nodig hebben het glas moet dus niet nat worden van het water.
4. Je wacht totdat je ziet dat de binnenkant van het glas zich vult met stoom	Wacht net zo lang totdat je niet meer door het glas heen kan kijken	Het beste resultaat boek je door de binnenkant van het glas helemaal met stoom te laten vullen
5. Dan haal je het glas naar boven en legt de poleerdoek bij de punt op je linkerhand (voor de linkshandige met de rechterhand)	Let erop dat je het glas nog steeds aan de voet vastpakt	Geen extra vette vlekken toevoegen
6. Dan stop je je duim onder de doek in de hoek van het glas en pakt het glas over met je linkerhand	Let erop dat je duim op de doek ligt en doek in de binnenkant van het glas zit	Je moet het glas niet met je blote handen aanraken vanwege de vetvlekken
7. Je pakt met je rechterhand de andere punt van de doek en legt deze over de voet. Houd de voet vast met je rechterhand	Let erop dat je rechterhand op de doek ligt en de doek op de voet van het glas ligt	Je moet het glas niet met de blote handen aanraken vanwege de vetvlekken
8. Dan maak je roterende draaibewegingen met beide handen in tegenovergestelde richting	De doek moet in het glas blijven zitten en je moet een klein beetje druk zetten bij het roteren. Let erop dat je niet teveel druk zet vanwege het breken van het glas	Door de extra druk die je zet veeg je de vlekken makkelijker weg
9. Na 10 roterende bewegingen stop je de helft van de doek die je in je linkerhand hebt in het glas	Zorg ervoor dat de doek de onderkant van het glas raakt	De vlekjes en eventueel stof neem je dan van de onderkant ook mee
10. Dan maak je dezelfde roterende bewegingen als net 5 keer	Zorg ervoor dat je weer wat druk zet maar niet teveel	Door de extra druk die je zet veeg je de vlekken en het stof makkelijker weg
11. Daarna doe je met de doek die je in je rechterhand hebt de steel van het glas met bewegingen van boven naar beneden	Let erop dat je vingers achter de doek zitten en de doek op de steel van het glas	Op de steel zitten ook vaak vingerafdrukken deze haal je dan weg
12. Dan zet je het glas weg door middel van het vasthouden van de steel met je rechterhand	Let erop dat je het glas nog steeds niet aanraakt met je blote handen en deze gelijk op de goede plek wegzet	De reden dat je het glas gelijk goed moet wegzetten is zodat je het niet onnodig nog moet oppakken en dan weer vlekken creëert

stappenplan voorbeelden

vertalen naar

voorbeelden

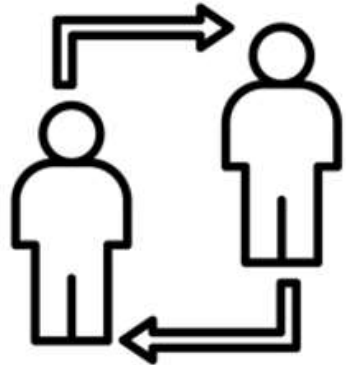
dialogoog

criteria

produceren

feedback

Welke stappen
onderneemt de
expert tijdens het
maken van een
houtverbinding en
welke **kennis**
gebruikt deze
expert daarbij op
welk moment?

 INSTRUCTIEKAART VMBO-BWI
HOUTVERBINDING MAKEN

1 Zet je werkbank klaar

- › Klem je werkstuk stevig vast.
- › Doe je PBM (veiligheidsbril, gehoorbeschermers) op.

2 Maat en houtsoort controleren

- › Meet of alles klopt.
- › Is dit hout geschikt?

3 Aftekenen

- › Neem de maten goed over.
- › Zet dunne, scherpe potloodstrepen.
- › Controleer of je aftekening klopt.

4 Zagen

- › Zaag recht, buiten de lijn.

5 Uitsteken

- › Steek langzaam uit.
- › Werk vanaf binnenkant naar buiten.
- › Houd de beitel vlak en haaks.

SUCCESCRITERIA:

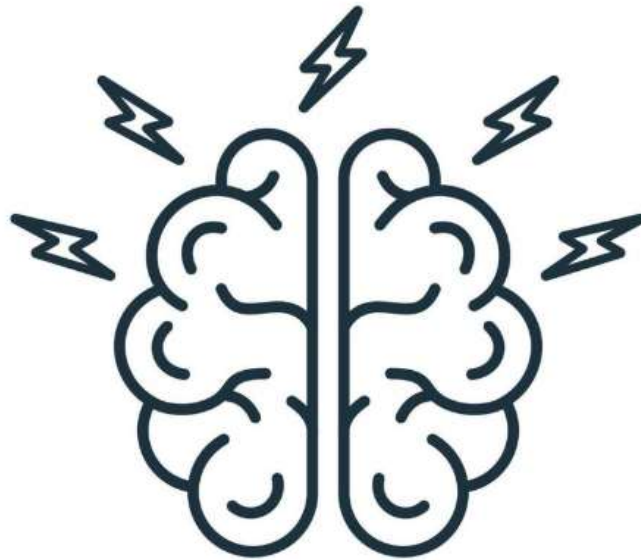
- ✓ De verbinding sluit strak en zonder speling aan.
- ✓ De hoek is haaks (90 graden).
- ✓ Je hebt veilig en netjes gewerkt.

PS: Komt je verbinding niet helemaal uit, pas dan ook je aftekening of zaagtechniek aan.

STRATEGIE 2.

het stellen van **vragen** die aan het
denken en **produceren** zetten

?

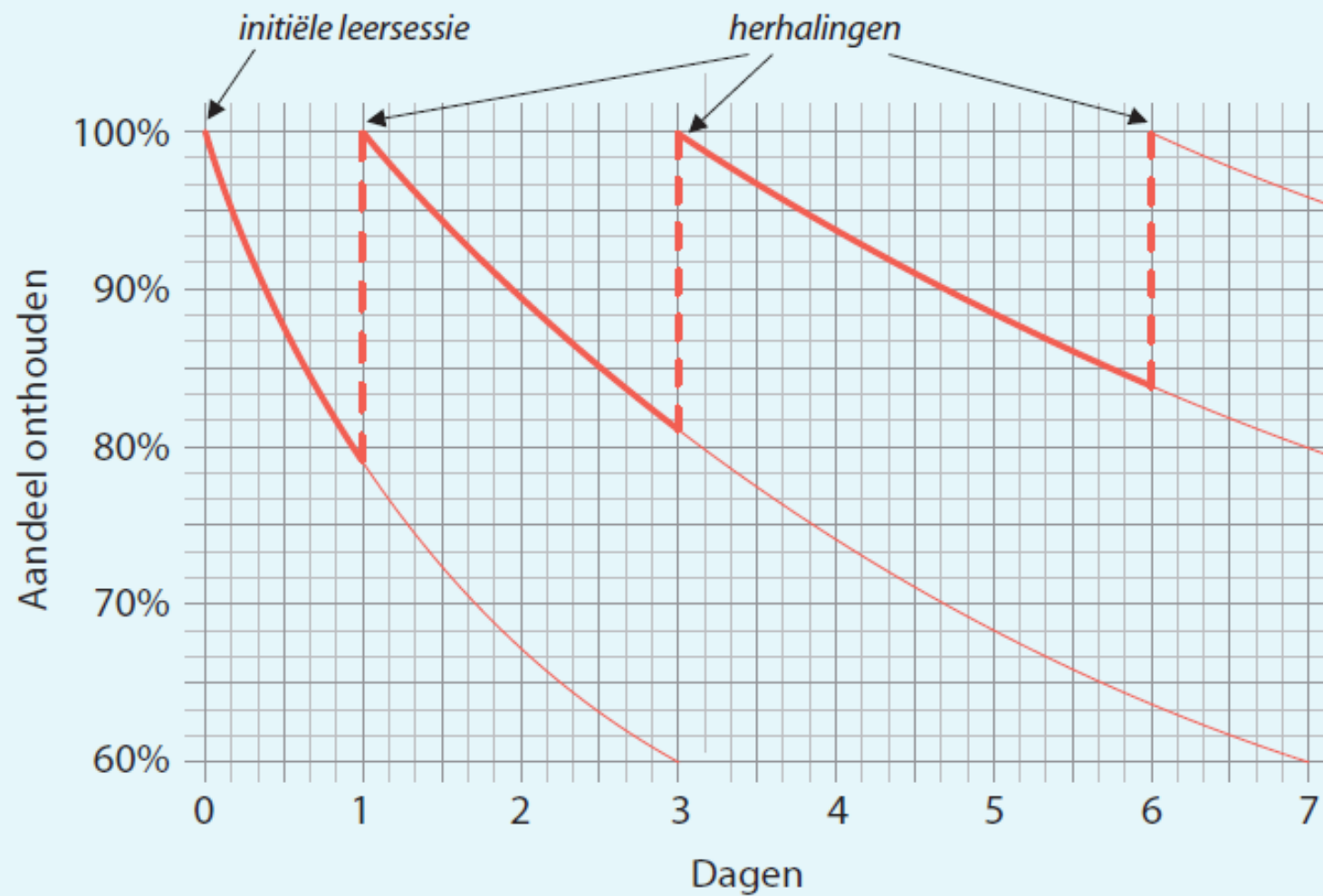
!

—

**JU APPLE
IE T DOG
A EMA ?**

vergeten is de vriend van leren
(Bjork & Bjork, 2019)

retrieval grid: wat weten ze nog?

1.	2.	3.	4.
5.	6.	7.	8.
9.	10.	11.	12.
13.	14.	15.	16.
<u>Vorige les</u> 1 punt	<u>Vorige week</u> 2 punten	<u>2 weken geleden</u> 3 punten	<u>Langer geleden</u> 4 punten

Entrance Ticket	
Name: _____	
1. What is the sum of 25.2 and 0.769?	
2. $48 - 9.46$	3. $73.1 + 42.25$

Waar wil je je leerlingen over laten **nadenken** en iets **produceren** aan het begin van de les over de stof van bijv. de **vorige les**?

Exit Ticket	
Name: _____	
1. What is difference between 76 and 29.46	
2. $17.24 + 24.8$	3. $47.2 - 29.45$

Waar wil je je leerlingen over laten **nadenken** en iets **produceren** aan het begin van de les over de stof van de **huidige les**?

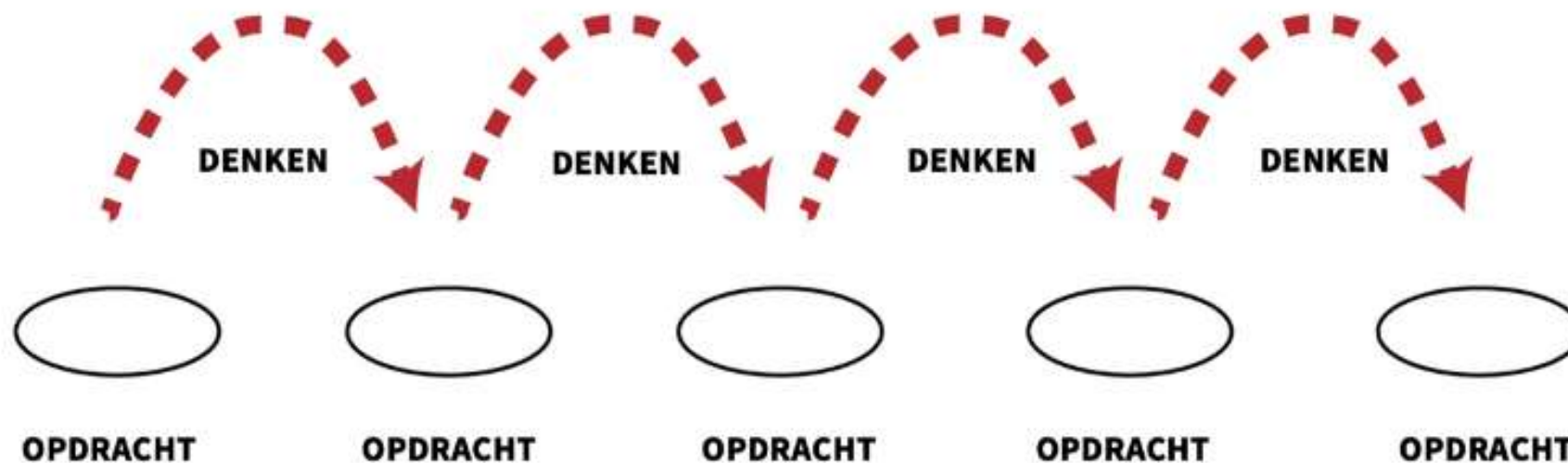
Blog

Het denken richten met denkreeksen

Rene Kneyber, Thijs Risselada

📅 maandag 28 aug 2023

☰ Blog

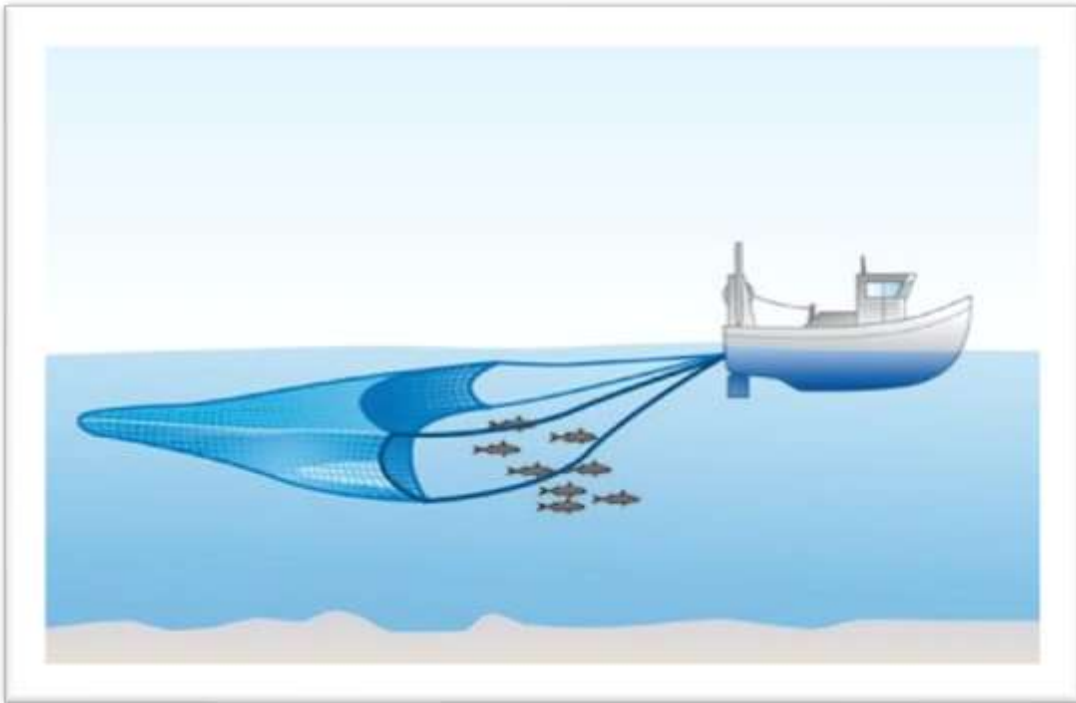

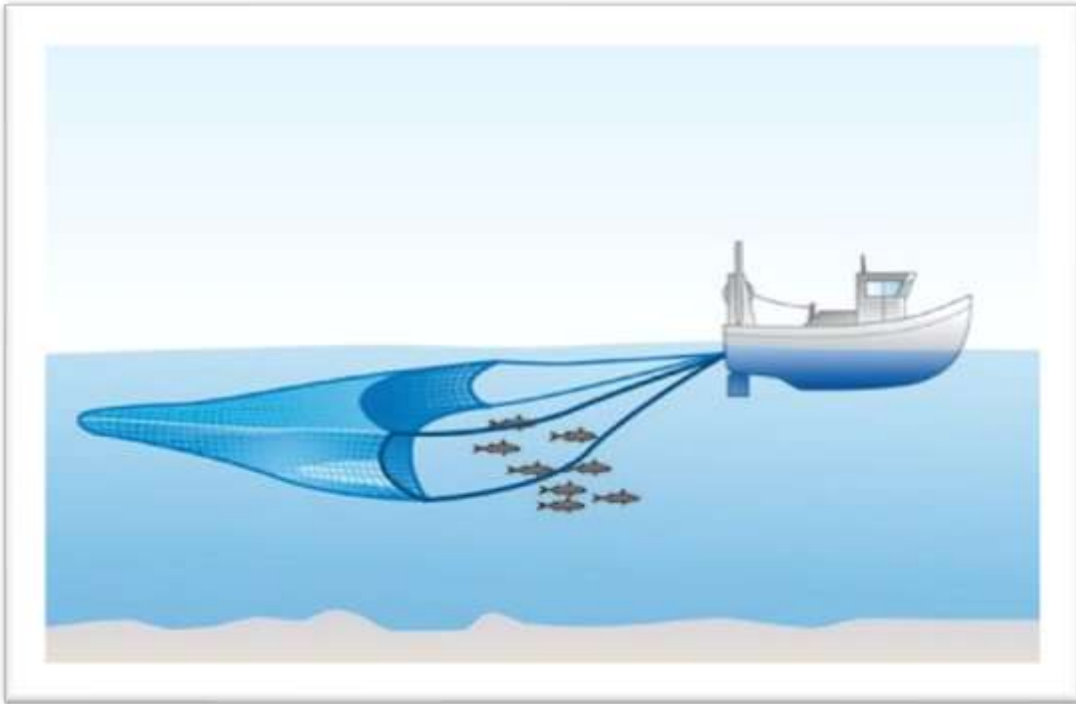
**de kwaliteit van de vraag
bepaalt
ee kwaliteit van het antwoord**

voorkom SLEEPNETVISSEN

maar ga voor **SPEERVISSEN**

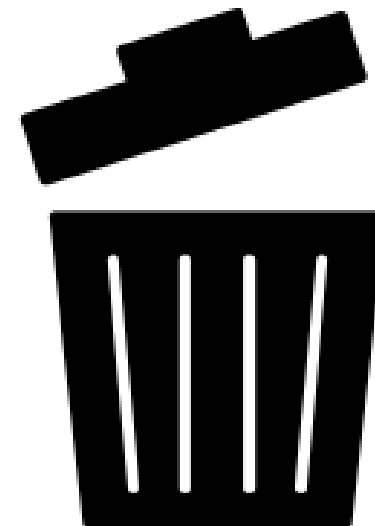

STRATEGIE 3.

de leerling krijgt **tijdig actiegericht feedback** voor een **vervolgstap én een landingsplek**

CIJFERS MET FEEDBACK

oorzaken van ongebruikte feedback

TE WEINIG KWALITEITSESEF

niet begrijpen wat de bedoeling is, en daardoor feedback niet kunnen plaatsen

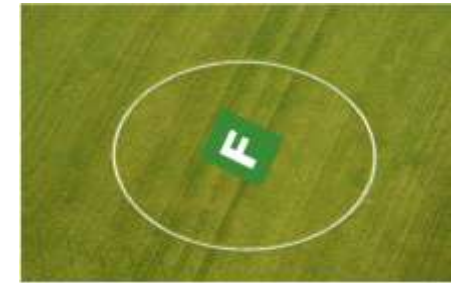
FEEDBACK- OVERLOAD

zoveel feedback ontvangen dat je niet weet wat je er mee aan moet

TOM-TOM- FEEDBACK

de docent zegt zoveel voor dat je niet zelf hoeft na te denken

GEEN LANDINGSPLEK

er is geen ruimte om iets te doen met ontvangen feedback

het belang van **feedbackgericht** docentgedrag

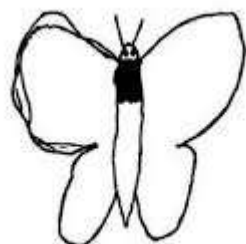
**hoe Ron Berger het
verwoordt..**

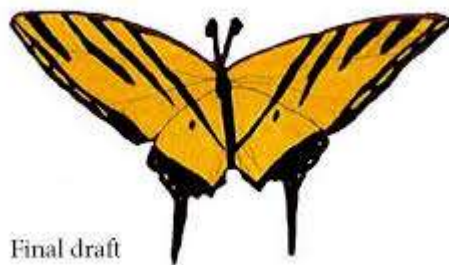
~~DN~~

[MUZIEK SPEELT]

First draft

Final draft

BE KIND
Give Thoughtful Praise

Students ask 'what..?'

"What did they do particularly well?"
"What success criteria was achieved?"

Students use praise...

"You effectively showed..."
"You beautifully demonstrated..."

Be positive & encouraging...

"I really liked the way you used... to..."
"The most successful part is... because..."

BE SPECIFIC
Give Precise Feedback

Students ask 'what..?'

"What part needs improvement?"
"What is their work missing?"

Students focus on...

Vocabulary
Use of techniques
Analysis of evidence

Be honest & precise...

"In the first/second/third paragraph..."
"An idea that needs developing is..."

BE HELPFUL
Give Actionable Guidance

Students ask 'how..?'

"How would I improve the work?"
"What steps can I suggest?"

Students refer to...

Model answers
Success criteria
Teacher examples

Be clear & constructive...

"To improve, add/rewrite... so that..."
"Try changing... so that..."

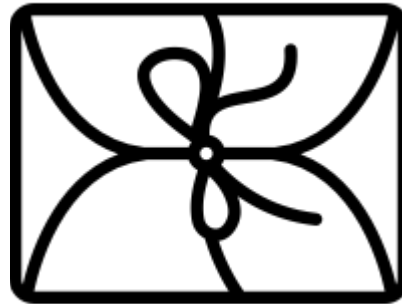
**geen onnodige administratie,
werk met verdwijndata**

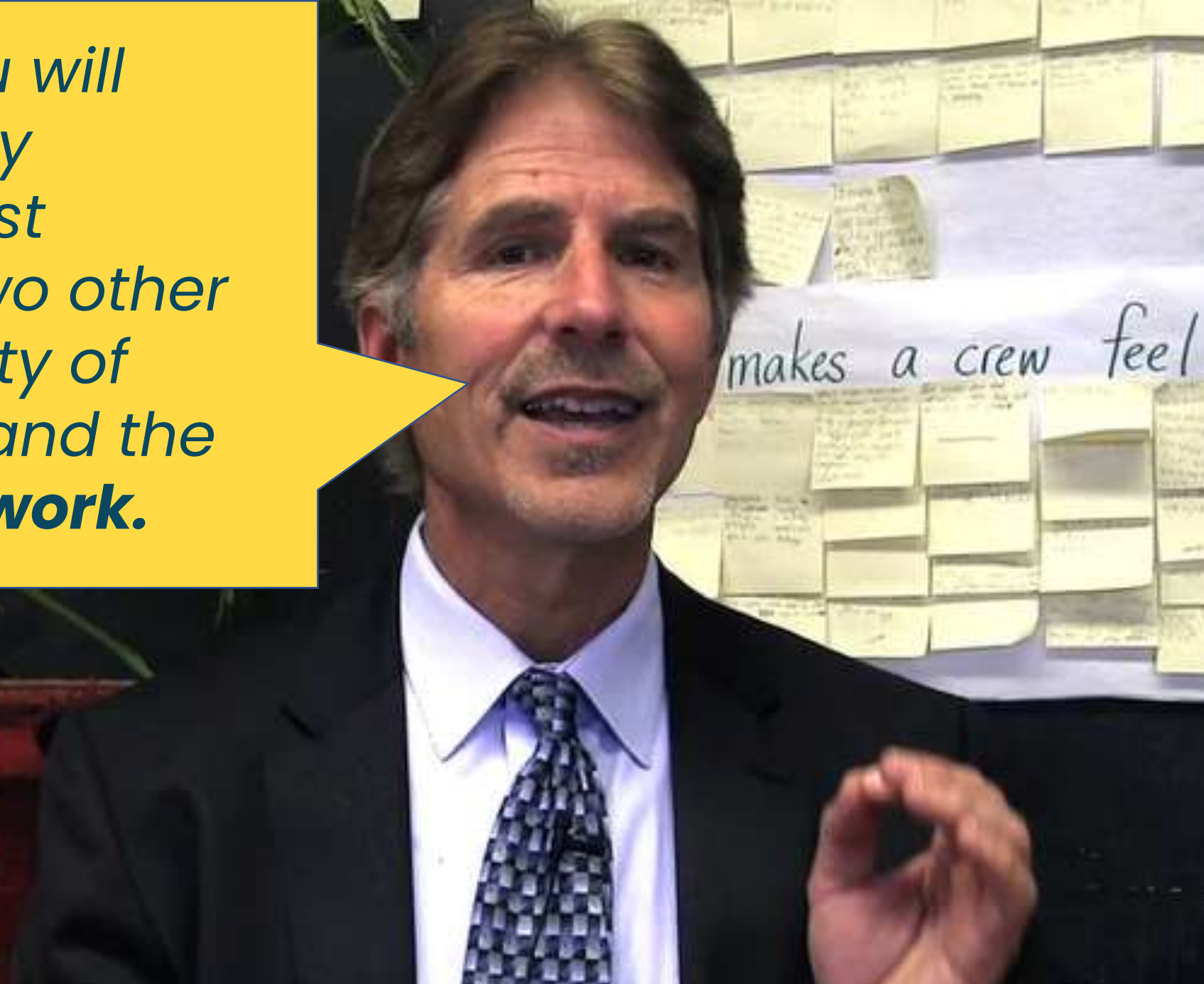
FEEDBACK

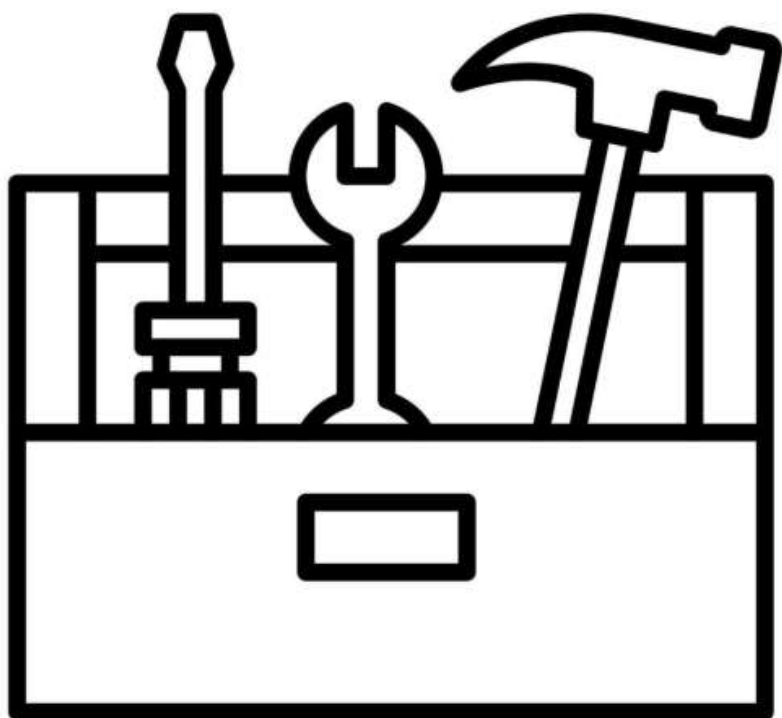
TOT SLOT

*After school, you will not be judged by standardised test scores but by two other things: the quality of your character and the **quality of your work.***

drie basisstrategieën voor formatief handelen

1. Kwaliteitsbesef
versterken
2. Kansen voor vragen,
herhalen en oefenen
3. Transformatieve
feedback

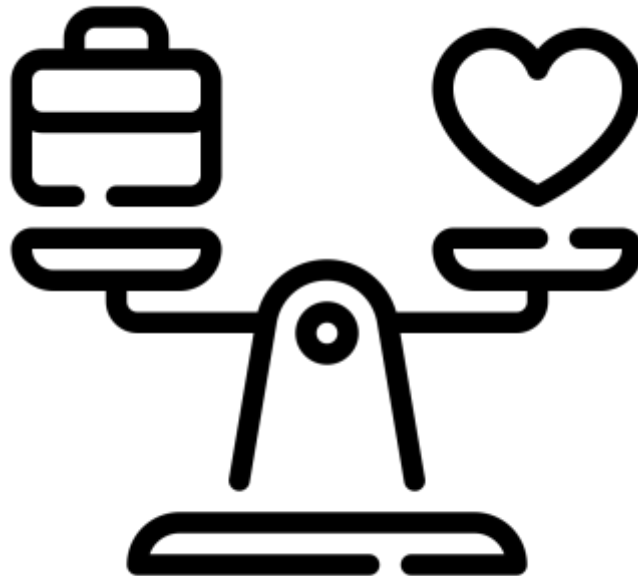

ALOYS

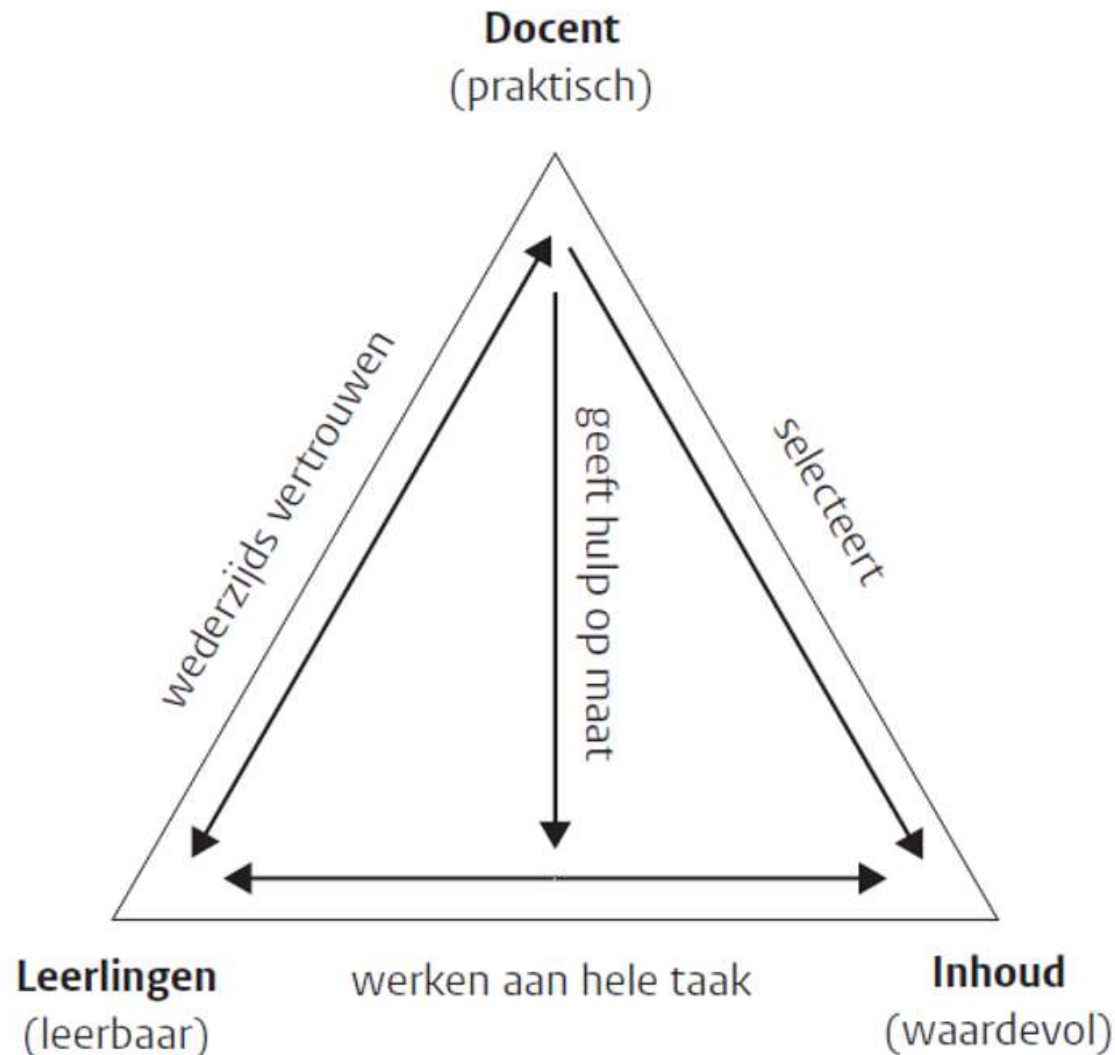
assistent
looking
over
your
shoulder

**formatief handelen is niet alleen een
complexe **didactische**, maar vooral ook
een complexe **PEDAGOGISCHE** opdracht**

de pedagogische driehoek

*"In goed onderwijs verwerven leerlingen **waardevolle** inhoud, op een wijze die voortbouwt op wat een leerling wil en kan (**leerbaar**) en die **praktisch** uitvoerbaar is voor de docent."*

Voorwaarden voor goed onderwijs		Hoe zorg je ervoor dat ALLE leerlingen...
Leerlingen leren wat waardevol is	Focus op de kern Samenhang Relevantie	inzicht krijgen in de kern? samenhang zien? leren wat relevant is voor nu en later?
Leerlingen krijgen gelegenheid om te leren	Doelgerichtheid Duidelijkheid Randvoorwaarden	weten wat ze gaan leren en dat de activiteiten en evaluatie hierop aansluiten? weten wat er van hen verwacht wordt? over de tijd en de middelen beschikken om te leren?
Leerlingen kunnen het leren	Uitdaging Activering Feedback	taken en ondersteuning niet te moeilijk of te makkelijk vinden? activeren wat ze denken en kunnen? weten hoe ze ervoor staan en hoe ze verder kunnen?
Leerlingen willen het leren	Interesse Succesverwachting Keuzevrijheid	inhoudelijk gemotiveerd zijn? vertrouwen hebben dat ze het kunnen? keuzevrijheid (binnen kaders) hebben?
Leerlingen voelen zich veilig om te leren	Respect Begrip Zorg	zich gerespecteerd voelen? zich begrepen voelen? zich ondersteund voelen?

Voorwaarden voor goed	FORMATIEF HANDELEN	Hoe zorg je ervoor dat ALLE leerlingen...
Leerlingen leren wat waardevol is	Focus op de kern Samenhang Relevantie	inzicht krijgen in de kern? samenhang zien? leren wat relevant is voor nu en later?
Leerlingen krijgen gelegenheid om te leren	Doelgerichtheid Duidelijkheid Randvoorwaarden	weten wat ze gaan leren en dat de activiteiten en evaluatie hierop aansluiten? weten wat er van hen verwacht wordt? over de tijd en de middelen beschikken om te leren?
Leerlingen kunnen het leren	Uitdaging Activering Feedback	taken en ondersteuning niet te moeilijk of te makkelijk vinden? activeren wat ze denken en kunnen? weten hoe ze ervoor staan en hoe ze verder kunnen?
Leerlingen willen het leren	Interesse Succesverwachting Keuzevrijheid	inhoudelijk gemotiveerd zijn? vertrouwen hebben dat ze het kunnen? keuzevrijheid (binnen kaders) hebben?
Leerlingen voelen zich veilig om te leren	Respect Begrip Zorg	zich gerespecteerd voelen? zich begrepen voelen? zich ondersteund voelen?

Meer lezen of luisteren?

Overzichtsartikel

Formatief handelen als kans voor leren in het voortgezet onderwijs

Formatief handelen

VOORTGEZET ONDERWIJS

Formatief handelen is een doelgericht, kleinschalig onderzoeksproces, waarin docenten tijdens en tussen lessen informatie verzamelen en interpreteren over het leerproces van leerlingen.

Bijdrage van **Dominique Sluijsmans** (Hogeschool Rotterdam) [Meer informatie](#)

De vijf kernstrategieën van formatief handelen

Een kleine gids

WIJZE LESSEN PODCAST

13 afleveringen

De Wijze Lessen Podcast bestaat uit 14 afleveringen waarin 12 didactische bouwstenen worden besproken om lessen beter en effectiever te maken. Elke aflevering gaat over één specifieke bouwsteen. In elke aflevering is Tim Surma [... meer](#)

 1 ACTIVEER RELEVANTE VOORKENNIS	 5 LAAT LEERSTOF ACTIEF VERWERKEN	 9 ZORG VOOR AFWISSELING IN OEFENTYPES
 2 GEEF DUIDELIJKE, GE- STRUCTUREERDE EN UITDAGENDE INSTRUCTIE	 6 ACHTERHAAL OF DE HELE KLAS HET BEGREPEN HEEFT	 10 GEBRUIK TOETSING ALS LEER- EN OEFENSTRATEGIE
 3 GEBRUIK VOORBEELDEN	 7 ONDERSTEUN BIJ MOEILIJKE OPDRACHTEN	 11 GEEF FEEDBACK DIE LEERLINGEN AAN HET DENKEN ZET
 4 COMBINEER WOORD EN BEELD	 8 SPREID OEFENING MET LEERSTOF IN DE TIJD	 12 LEER JE LEERLINGEN EFFECTIEF LEREN

Wijze Lessen Podcast

Buiten De Krijtlijnen

Onderwijs

[Luister op Apple Podcasts ↗](#)

12 MEI 2023

#1 - Inzichten

In de eerste aflevering van de podcast "Wijze Lessen" bespreken Tim Surma en Paul Kirschner het idee achter de twaalf didactische bouwstenen die in deze podcast aan bod zullen komen. Ze bespreken onder andere het beperkte werkgeheugen van mensen, de verschillen tussen experts en...

[▶ SPEEL AF](#) 31 min.

13 MEI 2023

#2 - Activeer relevante voorkennis

In de tweede aflevering van de "Wijze Lessen" podcast praten Tim Surma en Paul Kirschner over het belang van het activeren van relevante voorkennis. Ze bespreken waarom het zo belangrijk is om voorkennis te activeren en hoe je voorkennis kunt activeren. Rinke Vanhoeck Tim Surma en Pa...

[▶ SPEEL AF](#) 24 min.

13 MEI 2023

#3 - Geef duidelijke, gestructureerde en uitdagende instructie.

In aflevering 3 bespreken Tim Surma en Kristel Vanhoyweghen de tweede didactische bouwsteen: geef duidelijke, gestructureerde en uitdagende instructie. Het gesprek gaat onder andere over het belang van helderheid en structuur in instructies, en hoe je als leerkracht ervoor kunt zorgen dat de...

[▶ SPEEL AF](#) 31 min.

13 MEI 2023

#4 - Gebruik voorbeelden

In de vierde aflevering van de Wijze Lessen podcast bespreken Tim Surma en Kristel Vanhoyweghen de derde didactische bouwsteen: gebruik voorbeelden. Ze gaan in op de verschillende soorten voorbeelden die er zijn en waarom het zo belangrijk is om leerlingen voorbeelden te geven. Ook...

[▶ SPEEL AF](#) 30 min.

ALOYS

is de
afkorting
voor...

**Hoe heette de schrijver van
Vijven en zessen?**

VEEL DANK en nog een mooie dag!

Vragen? Mail mij gerust op dominique@sluijsmans.net